

УДК 94 (4Нім – Саксонія) «1580»

Каріков С.А.

к.і.н., доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, karikov.niczu@gmail.com

Україна, Харків

САКСОНСЬКИЙ ЄВАНГЕЛІЧНИЙ СТАТУТ 1580 Р.

ЯК СКЛАДНИК ЛЮТЕРАНСЬКОЇ КОНФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті представлено характеристику Саксонського статуту 1580 р. та його впливу на території Німеччини. Автор зосереджує увагу на передумовах прийняття статуту та його ключових положеннях. Проаналізовано такі питання, як догматика, богослужіння, проведення візитацій, функціонування шкіл та університетів. Зроблено висновок, що ухвалення Саксонського статуту 1580 р. стало важливим підсумком лютеранської конфесіоналізації на території Саксонського курфюршества.

Ключові слова: Реформація, конфесіоналізація, Саксонський статут 1580 р., курфюрст Август Саксонський, курфюршество Саксонське, «Книга згоди».

Постановка проблеми. Лютеранська конфесіоналізація в усіх регіонах Німеччини виявила себе як тривалий і багатоаспектний процес. На кожному етапі її головний зміст був пов'язаний із подіями державно-політичного, церковно-релігійного, соціокультурного розвитку відповідної території. Не стало винятком і курфюршество Саксонське. Неврегульованість конфесійних відносин у саксонському суспільстві внаслідок тривалого протистояння, що мало місце як між прибічниками та противниками Реформації, так і в межах євангелічного табору, потребувала досягнення певної стабілізації. Одним із засобів такої стабілізації стало прийняття Саксонського євангелічного церковного та шкільного статуту 1580 р.

У працях, присвячених історії Реформації, дослідники неодноразово згадують зазначену подію [1–5]. Однак найчастіше зміст Саксонського статуту 1580 р. розкривається ними на рівні визначення його основних положень. Між

тим, на нашу думку, названий документ заслуговує на більш детальну характеристику, яка б допомогла розкрити його значущість для врегулювання конфесійно-політичної ситуації в Саксонії, виявити ідейний зв'язок зі статутами інших євангелічних територій Німеччини. Цим визначається актуальність нашої статті.

Мета роботи – проаналізувати передумови прийняття Саксонського статуту 1580 р., визначити ключові положення цього документа, розкрити головні наслідки його ухвалення для курфюршества Саксонського.

Виклад основного матеріалу. У 70-х рр. XVI ст. конфесійно-політична ситуація в курфюрстві Саксонському характеризувалася невирішеністю важливих проблем релігійно-церковного та соціокультурного життя. Перша половина 1570-х рр. була позначена ідейним переважанням філіпістів (послідовників Філіпа Меланхтона), що посідали важливі посади в саксонських університетах, школах, у євангелічній церковній організації, при дворі курфюрста Августа. Боротьба філіпістів із гнезіолютеранами, які обстоювали непорушність положень учення Лютера і звинувачували противників у прихованій підтримці кальвінізму (криптокальвінізмі), помітно послаблювала євангелічний табір.

Усунення прибічників філіпізму зі світських та церковних посад, розпочате курфюрстом Августом у 1574 р., позначило зміну вектора конфесійно-політичного розвитку Саксонії. Поворот до «ортодоксально-лютеранського курсу», на думку Й. Брунінга, ініціював провідну роль курфюршества Саксонського в русі за відновлення ідейної єдності євангелізму [4, S. 121]. Основою такої єдності стала розроблена лютеранськими теологами «Формула згоди», ухвалена у 1577 р.

Курфюрст Август, як зазначає Е. Зелінг, усвідомлював потребу подальших радикальних реформ і відповідних практичних заходів, що, зокрема, засвідчив його рескрипт від 19 лютого 1579 р. План саксонського правителя щодо проведення фундаментальної, всезагальної кодифікації поступово набув конкретних рис. Велику роль у цьому відіграв запрошений до Саксонії з

Вюртемберга доктор теології Якоб Андрее, який у другій половині 70-х рр. XVI ст. доклав значних зусиль для розробки «Формули згоди». Курфюрст Август доручив йому провести упорядкування територіального законодавства [1, S. 130].

Результатом кропіткої праці Андрее стало створення «Великого церковного та шкільного статуту курфюршества Саксонського», який конкретизував і поглибив принципи попередніх євангелічних статутів Саксонії на повсякденному рівні функціонування територіальної євангелічної організації. Варто зазначити, що в лютому 1579 р. проект, підготовлений Андрее, був наданий для ознайомлення представникам станів саксонського суспільства на зустрічі в Торгау. Депутати надали деякі зауваження до проекту; зокрема, вони були стурбовані переведенням консисторії з Мейссена до Дрездена і найменування її «вищою консисторією», якій підлягали регіональні відділення у Віттенберзі й Лейпцизі. Тим не менш, зазначені зауваження станів не були враховані в остаточній редакції Саксонського статуту.

Е. Зелінг пов'язує критичність саксонських депутатів з їх «ревнощами», спричиненими переважаючим впливом вюртемберзького теолога Андрее на курфюрста Августа [1, S. 131]. На нашу ж думку, згадане нововведення, перебуваючи в річищі абсолютистського політичного курсу Августа Саксонського, насамперед мало призвести до подальшого зосередження повноважень щодо вирішення церковних справ у руках світської влади. Саме це і занепокоїло представників станів, які, однак, виявилися не в змозі чинити опір волі саксонського правителя.

На початку січня 1580 р. Саксонський статут був виданий друкарем Ієронімом Бремом із Лейпцига. Надалі зазначений документ визначав норми церковного життя Саксонії протягом наступних 250 років [4, S. 118]. Така тривала чинність положень Саксонського статуту може бути пояснена як широтою обсягу розглядуваних у ньому питань, так і глибиною його змісту.

Структура Саксонського статуту 1580 р. охоплює низку ключових проблем діяльності територіальної церковної та шкільної організації. Це дало

підстави Е. Зелінгу назвати зазначений документ «не єдиним церковним статутом, а, швидше, кодексом церковних статутів», складники якого (порядок богослужіння, статут суперінтендентів та візитаторів, генеральні статті) почасти зберігають цілком самостійну форму [1, S. 133]. Водночас варто зазначити, що широкий спектр розглянутих проблем не був якісно новим явищем для євангелічних статутів Німеччини. Уже на межі 20–30-х рр. XVI ст. Йоганн Бугенхаген, розробляючи церковні статути на замовлення міських рад Брауншвейга, Гамбурга та Любека, не обмежувався в них розглядом одного-двох конкретних питань функціонування євангелічної організації, а прагнув максимально широко висвітлити різноманітні напрями її діяльності.

Саксонським статутом 1580 р. було визначено перелік головних вимог до євангелічного священнослужителя. Перевірка його готовності до служби в лютеранській общині мала здійснюватися керівниками консисторії, які перевіряли як моральні якості священнослужителів, так і їх фахові знання. Зокрема, під час ординації кандидат на посаду священика мав виявити знання псалмів, уміння виголошувати проповідь, розумінні текстів Священного Писання. Перевірку його здатності до виконання обов'язків мали здійснювати суперінтенденти [6, S. 382–383].

У Саксонському статуті наголошувалося на необхідності служіння з «максимальною увагою, турботою, старанням і працею»; запорукою такого ставлення до виконання обов'язків визначалася віра в серці священнослужителя. Одночасно євангелічні священики мали глибоко знати зміст Біблії і віросповідних книг лютеранства («Аугсбурзького віросповідання», «Апології Аугсбурзького віросповідання», «Шмалькальденських статей», «Малого Катехізису» та «Великого Катехізису»), що склали «Книгу згоди» [6, S. 380]. Подібна регламентація засвідчує становлення лютеранської ортодоксії як єдиної, стійкої системи, прибічники якої прагнули зафіксувати незмінність догматичних положень євангелічного вчення.

Саксонський статут 1580 р. регламентував і діяльність консисторії, що постала постійно діючим вищим органом церковного управління. Верховна консисторія у Дрездені очолювалася світською особою (дворянином), до її складу входило двоє теологів і двоє світських юристів. Повноваження верховної консисторії охоплювали призначення парафіяльних пасторів та дияконів, нагляд за станом господарських справ євангелічних общин, призначення вчителів до парафіяльних шкіл [6, S. 405].

Право призначення складу верховної консисторії, її філій у Віттенберзі та Лейпцизі мав саксонський курфюрст. Йому також належало право нагляду за роботою вищих церковних інстанцій і скликання Синоду, що функціонував при верховній консисторії. До повноважень останнього органу управління належали здійснення візитацій суперінтендатур і надання інвеститур для парафіяльних пасторів [6, S. 410–416].

Візитаційна діяльність, відповідно до Саксонського статуту, розглядалася як невід'ємна складова функціонування територіальної церковної організації, що зумовило включення до статуту розділів, присвячених здійсненню візитацій. Обов'язки візитаторів передбачали здійснення нагляду над парафіяльним духовенством з метою дотримання єдності лютеранської церкви і запобігання поширенню «неістинних учень» на всій на території курфюршества Саксонського [6, S. 389]. Показово, що у візитаціях брали участь і світські службовці [3, S. 163]. Була змінена схема проведення перевірок: тепер візитатори мали з'ясовувати відповіді на певні питання, зведені в декілька тематичних розділів. Вони визначали необхідний рівень знань пасторів, дияконів й інших євангелічних священнослужителів [6, S. 391–395].

У догматичній частині Саксонського статуту 1580 р. було прямо підкреслено необхідність недопущення на посади вчителів і священнослужителів анабаптистів, аріан, прибічників вчення Швенкфельда, антитринітаріїв [6, S. 379]. На етапі становлення системи лютеранської ортодоксії така заборона видається логічним кроком територіальної влади курфюршества Саксонського, що прагнула підтримувати ідейну єдність в

суспільстві. Після ліквідації філіпістського угруповання курфюрст Август, вочевидь, прагнув запобігти поширенню вчень, що могли б консолідувати опозицію в суспільстві. Школи, поряд із церковними інститутами, ставали головним засобом впливу на суспільну свідомість.

Відповідно, важливим компонентом Саксонського статуту 1580 р. став шкільний та університетський статут, що регламентував організаційні форми освіти на всій території курфюршества. Зокрема, сільські «німецькі» школи мали забезпечувати початкову освіту дітей. У молодших класах міських «латинських» шкіл учні вивчали абетку, граматику, лютерівський Малий Катехізіс; у старших переходили до вивчення стародавніх мов, математики.

Розділ «Про школи» було присвячено перевірці закладів початкової та середньої освіти, що двічі на рік мала здійснюватися візитаторами. Оцінюючи діяльність шкільних учителів, візитатори мали виходити із знання викладачами євангелічного вчення, професійної майстерності, дотримання ними моральних норм у повсякденному житті [6, S. 395]. Саксонським статутом було визначено, що кандидати на вчительські посади повинні були виявити знання стародавніх мов (зокрема, латини) і релігійність (знання й розуміння Біблії), що мали підтвердити члени консисторії.

Значну увагу у Саксонському статуту 1580 р. приділено діяльності університетів Віттенберга й Лейпцига. Повсякденний нагляд за їх розвитком мали здійснювати призначені саксонським курфюрстом комісари, а загальне керівництво – канцлер. Крім того, було передбачено створення канцлерської ради із професорів-теологів, які мали перевіряти діяльність викладачів щодо її відповідності змісту Аугсбурзького віросповідання [7, S. 130]. У статуті містилося нагадування про те, що викладачі університетів не повинні «поширювати шкідливі заблудження в церквах та школах», «приділяти власним філософським спекуляціям і роздумам більше часу, ніж спрямовують на просте Слово Боже» [8, S. 130–131]. На нашу думку, згадані рядки засвідчують усвідомлення владою курфюршества сили ідейного впливу на студентів із боку викладачів. Не випадково у 1574 р. курфюрст Август приділив увагу

позбавленню посад у саксонських університетах прибічників криптокальвінізму.

Посиленню лютеранської ортодоксії мав сприяти ретельний вибір літератури, за якою мали навчатися студенти, щоб читати «справжнє Слово Боже». На лекційних заняттях викладачі мали скеровувати слухачів до читання книг пророків та апостолів, піклуючись про осягнення студентами усіх положень християнської віри. «Істина справжнього Слова Божого» мала усвідомлюватися студентами і протягом проведення диспутів, на яких у жодному випадку не повинні були поширюватися «помилкові, хибні учення», що могли б похитнути переконання студентів в істинності євангелічного віровчення [8, S. 134–135].

Крім того, у Саксонському статуті було звернуто увагу на умови надання стипендії, до яких було віднесені не тільки рівень фахових знань студента, але й особиста старанність, виявлена у відвіданні лекційних занять, участі в диспутах, виконанні навчальних завдань. Крім того, стипендіати мали брати участь у богослужіннях, дотримуватися правил дисципліни і норм християнського виховання. Загальною метою діяльності університетів визначалася підготовка «старанних і серйозних» молодих людей, здатних в майбутньому служити в апараті влади, в церквах та школах. Було рекомендовано комплектувати викладацький склад університетів переважно місцевими кадрами і турбуватися про те, щоб їх випускники працювали на території Саксонії [6, S. 362]. Це свідчить про серйозну увагу влади курфюршества Саксонського до функціонування університетів, які були інтегровані до територіальної церковної організації [9, S. 15]. Тим самим було підтверджено вагому роль освіти у здійсненні лютеранської конфесіоналізації.

У деяких випадках положення Саксонського статуту 1580 р. прямо відповідають принципам Вюртемберзького церковного статуту 1559 р. [2, S. 212]. Реалізація принципів останнього документа була пов'язана з діяльністю Якоба Андрее, який раніше працював у Вюртемберзькому герцогстві. Тому, на наш погляд, можна зробити висновок про взаємозв'язок між структурами

євангелічної церковної організації Саксонії і Вюртемберга. Для обох територій визначальною характеристикою розвитку церковної організації конфесійної доби стало подальше зміцнення авторитарних тенденцій через створення розгалуженої системи контролю.

Висновки. Саксонський євангелічний статут 1580 р. позначив зміни конфесійно-політичної ситуації в курфюршестві Саксонському. Його прийняття, на нашу думку, стало своєрідним підсумком лютеранської конфесіоналізації в саксонському регіоні, засвідчивши початок нового її етапу – утвердження ортодоксії. У статуті 1580 р. було офіційно регламентовано як діяльність раніше створених євангелічних церковних інституцій (суперінтендатур, синоду), так і створення нових структур (верховної консисторії). Водночас зміст статуту мав сприяти перетворення в системі освіти (від початкової до вищої) на засадах лютеранської конфесіоналізації. Ухвалення Саксонського статуту 1580 р. позначило подальше здійснення територіальною владою абсолютистського політичного курсу. Перспективи подальшого дослідження убачаємо у виявленні зв'язків між політикою конфесіоналізації і соціокультурними трансформаціями у саксонському регіоні.

Література

1. Sehling E. Kirchen-Ordnung von 1580 / E. Sehling // Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. – Leipzig: Reisland, 1902. – Bd. 1. – S. 130–136.
2. Koch E. Ausbau, Gefährdung und Festigung der lutherischen Landeskirche von 1553 bis 1601 / E. Koch // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S. 195–223.
3. Hauschild W.-D. Lehrbuch der Kirchen- und Dogmengeschichte / W.-D. Hauschild. – Gütersloh: Chr. Kaiser / Gütersloher Verlagshaus, 2005. – Bd. 2. Reformation und Neuzeit. – 978 S.
4. Bruning J. August I (1553–1586) / J. Bruning // Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089–1918. – München: Beck, 2007. – S. 110–125.

5. Junghans H. Die kursächsische Kirchen- und Schulordnung von 1580 – Instrument der “lutherischen” Konfessionalisierung? / H. Junghans // Die sächsischen Kurfürsten während des Religionsfriedens von 1555–1618. – Stuttgart: Steiner, 2007. – S. 209–238.
6. Des durchlauchtigsten, hoehgebornen fürsten und herrn, herrn Augusten, herzogen zu Sachsen u. s. w. Ordnung, wie es in seiner churf. g. landen bei den kirchen mit der lehr und ceremonien, desgleichen in derselben beiden universiteten, consistorien, fürsten und partikular schulen, visitation, synodis und was solchem allem mehr anhanget, gehalten werden sol. 1580 / E. Sehling [Hg.] // Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. – Leipzig: Reisland, 1902. – Bd. 1. – S. 359–457.
7. Thomas R. Die Neuordnung der Schulen und der Universität Leipzig / R. Thomas // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S. 113–132.
8. Die Schul- und Universitäts-Ordnung Kurfürst August von Sachsen. Aus den Kursächsischen Kirchenordnung vom Jahre 1580 / L. Wattendorff [Hg.]. – Paderborn: Schöningh, 1890. – 220 S.
9. Lämmel R. Kurfürst August und die Universitätsreform von 1580 in Kursachsen / R. Lämmel. – München: GRIN Verlag, 2005. – 18 S.

References

1. Sehling E. Kirchen-Ordnung von 1580 / E. Sehling // Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. – Leipzig: Reisland, 1902. – Bd. 1. – S. 130–136.
2. Koch E. Ausbau, Gefährdung und Festigung der lutherischen Landeskirche von 1553 bis 1601 / E. Koch // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S. 195–223.
3. Hauschild W.-D. Lehrbuch der Kirchen- und Dogmengeschichte / W.-D. Hauschild. – Gütersloh: Chr. Kaiser / Gütersloher Verlagshaus, 2005. – Bd. 2. Reformation und Neuzeit. – 978 S.

4. Bruning J. August I (1553–1586) / J. Bruning // Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089–1918. – München: Beck, 2007. – S. 110–125.
5. Junghans H. Die kursächsische Kirchen- und Schulordnung von 1580 – Instrument der “lutherischen” Konfessionalisierung? / H. Junghans // Die sächsischen Kurfürsten während des Religionsfriedens von 1555–1618. – Stuttgart: Steiner, 2007. – S. 209–238.
6. Des durchlauchtigsten, hoehgebornen fürsten und herrn, herrn Augusten, herzogen zu Sachsen u. s. w. Ordnung, wie es in seiner churf. g. landen bei den kirchen mit der lehr und ceremonien, desgleichen in derselben beiden universiteten, consistorien, fürsten und partikular schulen, visitation, synodis und was solchem allem mehr anhanget, gehalten werden sol. 1580 / E. Sehling [Hg.] // Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. – Leipzig: Reisland, 1902. – Bd. 1. – S. 359–457.
7. Thomas R. Die Neuordnung der Schulen und der Universität Leipzig / R. Thomas // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S. 113–132.
8. Die Schul- und Universitäts-Ordnung Kurfürst August von Sachsen. Aus den Kursächsischen Kirchenordnung vom Jahre 1580 / L. Wattendorff [Hg.]. – Paderborn: Schöningh, 1890. – 220 S.
9. Lämmel R. Kurfürst August und die Universitätsreform von 1580 in Kursachsen / R. Lämmel. – München: GRIN Verlag, 2005. – 18 S.

Karikov S.A.

*candidate of historical sciences, associate professor, National University
of Civil Protection of Ukraine, karikov.nucz@gmail.com*

Ukraine, Kharkiv

THE SAXON EVANGELICAL ORDER OF 1580

AS A COMPONENT OF LUTHERAN CONFESSIONALIZATION

The article presents the characteristics of the Saxon Order of 1580 and its influence on Germany. The author focuses on the preconditions for the adoption of the Order

and its main points. Such problems as dogmatic, liturgy, visitations, the functioning of schools and universities are analyzed. It is concluded that the adoption of the Saxon Evangelical Order of 1580 was an important result of Lutheran confessionalization on the territory of the Electorate of Saxony.

Keywords: Reformation, confessionalization, the Saxon Order of 1580, Elector Augustus of Saxony, the Electorate of Saxony, Book of Concord.

Сведения об авторе: 61099, Харків, Московський проспект, 252, кв. 17, 050-403-83-14, karikov.nuczu@gmail.com.